

OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE SİLAHLAR

Semra ARKA*

Silah, insanoğlunun varolduğu günden bu yana kullandığı ve çağlar boyunca geliştirdiği bir araçtır. Eski çağlardan günümüze, zaman içinde giderek gelişen ve çeşitlilik kazanan silahlar, insanların dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunmalarını sağlamıştır. Kendi içlerinde çeşitli gruplara ayrılan silahların üzerindeki el sanatı işçiliği, onlara birer sanat eseri niteliği kazandırmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ordu ve silah, büyük bir önem taşımaktaydı. Osmanlı silahlarında görülen süsleme ve titiz işçilik, işlevselliğin yanında estetiğe verilen önemi ortaya koymaktadır. Tarihi belge niteliği taşıyan minyatürlere de yansıyan silahlar, savaş ve av sahnelerinde özellikle dikkati çekmekte, günümüze ulaşmış örnekleriyle form ve süsleme açısından büyük bir benzerlik göstermektedir.

Bir spor ve savaş aracı olarak kullanılan ok-yay, Türklerde uzun bir geçmişe sahiptir. Güç ve ustalık isteyen okçuluk, bir spor olarak himaye edilmiş; İstanbul'un fethinden sonra Okmeydanı, Fatih Sultan Mehmed tarafından okçuların talim ve eğitimi için bir talimgâh olarak tahsis edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'den itibaren bütün Osmanlı padişahları bizzat okçulukla ilgilenmişler ve usta birer okçu olmuşlardır¹. Sinan Bey'in yapmış olduğu ünlü portrede, padişahın okçulukla ilgili yönü sağ elinin baş parmağındaki ok germe yüzüğü (zih-gir) ile vurgulanmıştır (Res. 1).

Osmanlılar'da oka "tir", okçulara "tirendaz" ya da "kemankeş" adı verilmekteydi². En kaliteli oklar çam ve gürgen ağaçlarından yapılır ve ok yapımında kullanılacak olan ağaçlar, yıllarca kurutulduktan sonra ok haline getirilirdi. Oklar, "tirkeş" adı verilen ve genellikle deriden yapılan uzun, silindirik ok kaplarında taşınırdı³ (Res. 2). Osmanlı minyatürlerinde ok-yay ve yardımcı aletlerine sıklıkla rastlanmaktadır.

Arifî'nin 1558 tarihli *Süleymannâme*'sinde yer alan bir minyatürde, Osmanlı-Macar keşif kolları arasında geçen bir çarpışma betimlenmiştir⁴. (Res. 3). Şirvanlı bir şair olan Fethullah Arif Çelebi'nin (ölümü 1561), Kanuni Sultan Süleyman tarafından

---

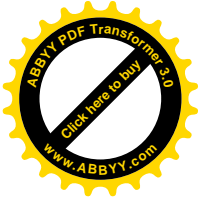
* Araş.Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

¹ S. Tekeli ve diğ., *Askeri Müze Koleksiyonları*, İstanbul 1996, s.18.

² Tekeli ve diğ., s.24.

³ Tekeli ve diğ., s.30.

⁴ M. And, *Turkish Miniature Painting*, İstanbul 1987, s.7.

çok beğenilerek saray şahnameciliğine atanmasından sonra kendisinden Osmanlı padişahlarını konu alan manzum bir şahname yazması istenmiş, bunun üzerine metni Arifi tarafından yazılan, beş ciltlik resimli bir eser hazırlanmıştır. Birinci cilt olan *Enbiyanâme*'de (Özel kol., İtalya) peygamberler tarihini konu almıştır. İkinci ve üçüncü ciltlerin yerleri bilinmemektedir. Dördüncü cilt olan *Osmannâme*, Osman Gazi'den I. Bayezid dönemine kadar olan zaman dilimi içinde meydana gelen olayları ele almaktadır (Özel kol., New York). Katip Şirvanlı Ali'nin hattıyla yazılan ve Kanuni Sultan Süleyman döneminin 1558'e kadar olan olaylarını anlatan *Süleymannâme*, beşinci cildir. Minyatürleri hazırlayan nakkaş grubunun başında Nakkaş Osman'ın bulunduğu düşünülmektedir⁵. 1558 tarihli bir belgede Macar Nakkaş Pervane adına rastlanması, bu minyatürleri yapan nakkaş grubu içinde Macar kökenli bir sanatçının bulunduğu olasılığını doğrulamaktadır⁶. Minyatürde gerek Macar, gerekse Osmanlı askerlerinin silah ve zırhları oldukça ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Savaşçıyı delici ve kesici silahlardan korumak amacıyla giyilen zırh gömlek ve miğferlerin her iki taraf için gösterdiği farklılık, gerçekçi bir anlayışla ifade edilmiştir. Osmanlı askerlerinin sağ yanlarında asılı olan tirkeşlerin üzerinde, gerçekte olduğu gibi süslemeler verilmeye çalışılmıştır.

Bir gazânâme olan *Nüzhet el esrar el ahbar der seferi Szigetvar*'da da Osmanlı askeri teçhizatını betimleyen minyatürler bulunmaktadır. Sokollu Mehmet Paşa'nın hizmetinde çalışmış olan Nişancı Ahmet Feridun Paşa'nın yazmış olduğu eser, Zigetvar Seferi tarihini anlatan yirmi minyatürlü bir yazmadır. Resimlerin Nakkaş Osman tarafından yapıldığı düşünülmektedir⁷. Yavuz Sultan Selim'i, Kütahya-Belgrad yolu üzerinde gösteren minyatürde padişah, öneminden dolayı kompozisyonun merkezine diğer figürlerden daha büyük boyutlu olarak yerleştirilmiş ve daha özenli bir biçimde betimlenmiştir (Res. 4). Sahnede, askerlerden bazılarının sadakları (yay kılıfı) görülmekle birlikte, padişaha ait olan sadak yine daha gösterişli olarak verilmiştir.

Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı'nda yer alan, Levnî (Abdülcelil Çelebi) imzalı bir albüm resminde, çivit mavisi, sırmalı sadak ve kılıcıyla dikkati çeken bir atlı portresi görülmektedir. Sırmalı sadak da eyer örtüsü gibi ayrıntılı olarak işlenmiştir⁸ (Res. 5). O dönemden günümüze gelen sadaklar incelendiğinde minyatürlerde görülen örneklerle form ve süsleme programı bakımından büyük bir benzerlik gösterdikleri anlaşılmaktadır (Res. 6). Minyatürde sadakların bordürleri düz ya da kesik çizgiler halinde belirtilmiş, ortalarında çeşitli süsleme motifleri gösterilmeye çalışılmıştır.

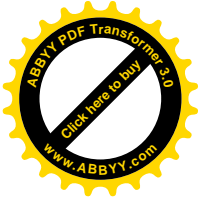
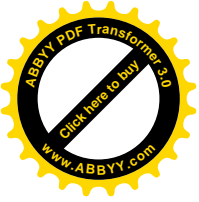
Savunma ve korunma silahları arasında yer alan zırh gömlek ve miğferlerin, hatta dizçek ve kolçakların da minyatürlerde yer aldığı görülmektedir. Zırhun geçmişi

⁵ Z. Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı*, İstanbul 1996, s.25-26.

⁶ Tanındı, s.29.

⁷ Tanındı, s.34.

⁸ G. İrepoğlu, *Levnî: Nakış, Şiir, Renk*, İstanbul 1999, s.168, 170.

Osmanlı Minyatürlerinde Silahlar

Avrupa ve İslam ülkelerinde eskiye dayanmaktadır. İslam zırh gömleklerinin en önemli özelliği, göğüs ve sırtı takviye eden madeni plakalar ve küçük halkaların birleşmesiyle oluşan zincir örgüden meydana gelmesidir. Zırh gömlekler, arkadan yırtmaçlı ve yarım kollu olarak yapılır, altına ise üzerinde Kuran ayetlerinin yazılı olduğu keten ya da pamuklu iç gömlekleri giyilirdi. Zırhın süslenmesinde, ait olduğu kişinin adını veren ve onu yücelten koruyucu kitabeler kullanılmış; takviye plakalarının üzeri rûmî, palmet, kıvrık dal ve şakayık gibi bitkisel motiflerle süslenmiştir⁹. Savaşçının başını dış etkilerden korumak amacıyla kullanılan miğferler, zaman içinde çeşitli değişikliklere uğramış, 14. yüzyıldan 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar “peçelikli” denen tip kullanılmıştır. Şişkin gövdeli, ince uzun tepelikli olan bu tip miğferlerde, başlığın ön tarafında iki adet göz oyuğu ve burnu korumak için düşünülmüş, ucu alem şeklinde sonuçlanan, hareketli bir burun siperliği bulunmaktaydı¹⁰. Bu tip miğferlerde gövdeye, önü açık ve omuz hizasına kadar gelen, çelik halkalardan örülüş peçelik kısmı tutturulmuştur. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gövdesi konik, tepeliği basık miğferler kullanılmaya başlanmıştır. “Siperlikli” denen bu tip miğferlerde peçelik ortadan kalkarak, kulakları korumak için kulaklık ve enseyi korumak için gövdeye perçinlerle tutturulan ense siperliği ortaya çıkmıştır. Burun siperliği hizasında yer alan tuğ yuvasına, kullanan kişinin rütbesine uygun olarak bir ya da iki sorguç takılmıştır. Siperlikli miğfer içinde tombak miğferler önemli bir yer tutmaktadır. Gerek Ahmet Feridun Paşa'nın Zigetvar Seferi tarihini anlatan yazmasında yer alan minyatürlerde, gerekse benzer konulu diğer minyatürlerde bu silahların örneklerini görmek mümkündür¹¹. Sanatçının gözlem gücü, ifade yeteneği ve küçük boyutlu bir kitap sayfası üzerinde ayrıntıya verdiği önem, bugün bizleri kültür tarihi açısından bilgilendirmekte, günümüze gelen örneklerle karşılaştığımızda tutarlılıklarıyla bizleri şaşırtmaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı'ndaki H 2164 numaralı albümde yer alan Levnî imzalı boy portrelerden biri, genç bir peyki betimlemektedir (Res. 7). Padişahın özel hizmetlileri olan peykler, erken dönemlerde haberci olarak, daha sonraları ise saltanat alayının bir parçası olarak görev yapmışlar, padişahı korumak amacıyla onun sağ tarafında yer almışlardır. Levnî tarafından betimlenen ve adı levha üzerinde verilen genç peyk, belinde murassa bir kılıç, elinde ise çift taraflı, uzun saplı ve yıldızlı bir teber taşımaktadır¹². Teberler genellikle, padişahın maiyetinde bulunan özel muhafızlar tarafından taşınan, ay biçimli, bazen çift taraflı olan bir silahtır. Osmanlı toplumunda teber, tarikat mensupları tarafından bir simge olarak kabul görmüş, bu nedenle bazı dervişler yanlarında teber taşımışlardır. Memlûk ve İran teberlerinin aksine Osmanlı teberlerinde sadeliğe önem verilmiş, kazıma tekniğiyle yapılan süsleme motiflerinin yanısıra, usta ve sahip adlarıyla yapım tarihlerine ilişkin

⁹ Tekeli ve diğ., s.98-99.

¹⁰ Tekeli ve diğ., s.90.

¹¹ Tekeli ve diğ., s.94, 98.

¹² İrepoğlu, s.174, 176.

bilgilere de yer verilmiştir¹³. 16. yüzyılda peyklerin bellerinde fildişi saplı bir hançer ya da altın işlemeli bir bıçak, ellerinde birer teber bulunduğu, 18. yüzyılda ise bellerinde tabanca taşıdıkları, belgelerde kaydedilmiştir. 15. yüzyılın sonlarına kadar savaş dışında silah taşımayan peyklerin, 1492'de II. Bayezid'e karşı düzenlenen başarısız suikast girişiminden sonra, padişaha refakat ederlerken şehir içinde dahi silah taşımaları kanun haline gelmiştir¹⁴.

Osmanlılar için önemli bir silah olan kılıç, minyatürlerde de en sık karşılaşılan silahtır. Kabza, balçak, kesici gövde (taban, namlu) ve kın olmak üzere dört ana bölümden oluşan kılıçlar, ülke ve dönemlere göre form ve süsleme bakımından farklılıklar göstermektedir. Dövme demir ya da çelikten yapılan namlunun üzerine, hafifletmek amacıyla kan olukları yapılmıştır. Silahı dış etkilerden korumak ve taşıma sırasında doğacak zararları önlemek amacıyla kullanılan kınlar genellikle ahşaptan yapılmış, üzerleri deri, kumaş, metal gibi malzemelerle kaplanmıştır¹⁵. İşçilik ve süsleme bakımından Türk kılıçlarının en zengin olduğu dönem 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyıldır. Türk maden sanatının en çok geliştiği bu dönemde, Türk kılıç tipi oluşturulmuştur. Bu dönemde kemik, fildişi, çeşitli hayvan kabukları ve sürüngen derilerinin kullanıldığı ince ve zarif kabzalar tercih edilmiştir. Demirden balçaklar haç formunda yapılarak, üzerleri altın ve gümüş tel kakma bitkisel motiflerle bezenmiştir. Ayrıca hafif eğri ve tek ağızlı olan namlularda ise kitabeler, geometrik ve bitkisel motifler kullanılmıştır¹⁶. Minyatürlerde, kılıçların kınları üzerinde yer alan süslemeler, gerçekte olduğu gibi ince bir işçilikle verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlılar için önemli bir silah olan kılıcın, padişah tarafından kuşanılması da önemli bir olaydı. Kılıç kuşanma adetinin Osmanlılarda resmi olarak ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Padişahların tahta geçmelerinden sonra düzenlenen kılıç kuşanma (taklid-i seyf) adeti saltanatın sonuna kadar devam etmiştir. Rivayete göre Fatih Sultan Mehmed'e Akşemseddin tarafından Eyüp'te bulunan Ebû Eyyûb-i Ensari'nin türbesinde kılıç kuşatılmış, kılıç kuşatan kişiler genellikle şeyhülislam olmuştur¹⁷. Padişahın beline kuşatılan kılıç, padişahın isteğine göre saraydaki emanetler arasından seçilirdi. Bu kılıçların arasında Hazreti Muhammed'e, eshabdan kişilere ve eski padişahlara ait kılıçlar bulunmaktaydı. Kılıç kuşanma, padişahların tahta geçmelerinin iki ile yedinci günü arasında meydana gelmekte ve gidiş-dönüş sırasında düzenlenen alaya "kılıç alayı" denmekteydi¹⁸.

---

¹³ Tekeli ve diğ., s.68, 70.

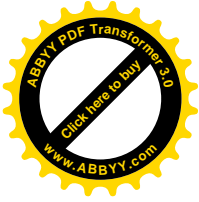
¹⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.441-442.

¹⁵ Tekeli ve diğ., s.48, 50.

¹⁶ Tekeli ve diğ., s.56.

¹⁷ Uzunçarşılı, s.189-190.

¹⁸ Uzunçarşılı, s.193-194.

Osmanlı Minyatürlerinde Silahlar

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ve Sultan Süleyman'ın adını taşıyan kılıçların büyük bir bölümü onarılmış, kabza ve kınları daha sonraki dönemlerde yenilenmiştir. Sultan Süleyman için yapılan ve bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunan bir kılıç (Res. 8) altın kakmalı kabzası ve kınıyla dikkati çeker. Köşeli formdaki ahşap kabza siyah deriyle kaplanmış, deri, yıldızlı ve iri başlı üç gümüş çiviyle alttaki bölüme tutturulmuştur. Kabza başının kenarında boncuklu bir şerit, diğer yerlerinde ise hatayî ve bulut motifleri yer almaktadır. Aynı motiflerin, kın ve balçak üzerinde, dört yapraklı bir motifin çevrelediği çiçeklerden çıkararak yayıldığı görülür. Kılıcın uca doğru çift ağızlı hale gelen kesici gövdesinin her iki yüzünde, altın kakma kitabeler bulunmaktadır. Kılıcın ahşaptan yapılan kını da kabzası gibi siyah deriyle kaplanmış, karartılan çelik üzerine altın kakma süslemeler yapılmıştır¹⁹.

Kılıç, Osmanlı minyatür sanatının ilgi duyduğu konulardan biri olan padişah portrelerinde de yer almaktadır. Levnî'nin, *Kebir Musavver Silsilenâme* portrelerinde, bazı padişahların kılıçlarıyla birlikte betimlendikleri görülür. Bu seriye ait bir portrede IV. Murad (Res. 9), kemerine sokulu hançeri ve elinde kılıcıyla, zırh giyimli olarak betimlenmiştir. Sultan IV. Murad'ın, Revan Seferi'nden dönüşü sırasında düzenlenen törende, alışılmışın dışında bir tutum sergileyerek zırh giydiği ve beyaz sarık üzerine siyah sorguç taktığı; Bağdat Seferi dönüşünde de benzer bir kıyafet giydiği bilinmektedir. Levnî'nin portresinde padişahın başında, üzerine sarık sarılmış balıksırtı bir miğfer görülür. Miğferin tam ortasında gösterişli bir sorguç yer almaktadır. Sultan IV. Murad'ın sırtında murassa rozetli bir zırh, kollarında ise murassa kolçaklar vardır. Padişah, kabzasını sağ eliyle kavradığı kılıcı, sol eliyle tuttuğu kınında yarı çekmiştir²⁰. *Kebir Musavver Silsilenâme*'de yer alan Sultan II. Mehmed portresinde (TSM A 3109, y. 7b) Fatih Sultan Mehmed, gücünü ve üstünlüğünü simgeleyen murassa bir kılıçla birlikte betimlenmiştir. Aynı seride yer alan Osman Gazi portresinde ise (TSM A 3109, y. 1b) Sultan I. Osman'ın, kılıcıyla betimlenmesi devlet kavramının simgelenmesi olarak düşünülmektedir²¹.

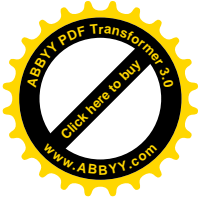
Savaş sırasında bir savunma aracı olarak elde taşınan kalkanlar, çeşitli madenlerle, gergedan, fil, timsah ve öküz derisinden, yuvarlak ya da köşeli formda yapılmıştır. Eski Türkler'de "kalkang" şeklinde yazılan kalkan sözcüğünün, sert ve dayanıklı anlamına gelen kal (kalın) ve tekerlek anlamına gelen kang (tang) sözlerinin birleşmesinden meydana geldiği düşünülmektedir. Bu durumda Türkler'in ilk kullandığı kalkanların yuvarlak formu olduğu anlaşılır²². Hem doğu, hem de batı uygarlıkları için önemli olan ve tarihi eskilere dayanan kalkanlar da diğer silahlar gibi Osmanlılar'ın zengin süsleme üslup ve tekniklerinden paylarına düşeni almışlardır. Sol elde taşınan kalkanların arkasında, taşıyıcı unsur olarak meşin kayış ve eli koruyucu nitelikte bir

¹⁹ E. Atıl, *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*, Washington 1987, s.154-155.

²⁰ İrepoğlu, s.100-101.

²¹ İrepoğlu, s.80, 88.

²² H. Aydın, "Söğüt Dalı Örgülü Kalkanlar", *Antik – Dekor*, Sayı. 37, İstanbul 1996, s.162-164.

Semra Arka

yastık bulunurdu. Türk maden sanatında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanan tombak tekniği, kalkanlara da uygulanmıştır. Dairesel formlu bu tür kalkanlarda, genellikle kazıma ve ajur teknikleriyle yapılan, gruplaşmış motiflerden oluşan sade bir dekorasyon görülür. Bir diğer kalkan grubu ise, 16. yüzyılın ikinci yarısıyla 17. yüzyıla tarihlenen ve tören için kullanılan hasır kalkanlardır. Ortalarında madeni bir göbeklik bulunan bu kalkanlar, söğüt dalı ve kamış üzerine farklı renklerde ibrişim sarılarak meydana getirilmiş, ağırlıklı olarak kırmızı, beyaz ve siyah renkler kullanılmıştır²³.

İkinci cildinde Kanuni Sultan Süleyman'ın zaferleri, adaleti ve dönemin önemli olaylarının anlatıldığı Seyyid Lokman'ın *Hünernâme* adlı eseri, Osmanlı tarihini ele alan zengin minyatürlere sahiptir. Aralarında Nakkaş Osman'ın da bulunduğu altı nakkaş tarafından hazırlanan yazmanın son bölümü eksiktir²⁴. Bu yazmada yer alan ve Mohaç Savaşı'nı betimleyen minyatürde, ateşli silahları kullanan askerlerin yanında, at üzerinde kılıç ve kalkanlarla savaşan askerleri de görmek mümkündür (Res. 10). Kalkanlar dairesele formlu olup, göbek bölümü ve kenarları çizgilerle belirtilmeye çalışılmıştır.

Savaş konulu birçok minyatürde görülen ateşli silahların tarihi, Ortaçağ sonlarında barutun bulunmasından sonra başlamaktadır²⁵. 14. yüzyılın başlarından itibaren ateşli silahların kullanıldığı bilinmekte ancak tüfek ya da top olarak bir ayırım yapılmamaktadır. Kaynaklarda en eski ateşli silahlardan, bir fitil yardımıyla uzaktan ateşlenen ve taş gülle atan namlu ya da boru benzeri araçlar olarak söz edilmektedir. Top ve tüfeğin bugünkü anlamını kazanması bir gelişim aşaması sonunda meydana gelmiştir. Osmanlılar'ın, tüfeği ilk kez ne zaman kullandığı tam olarak bilinmemekle birlikte Selanik'in fethinde (1430) ve Varna Kuşatması'nda (1444) top ve tüfek kullandıkları bilinmektedir. 15. yüzyılın ortalarından itibaren tüfek, Osmanlı ordusunda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kullanımı ve üretimi devletin kontrolü altında olan tüfeğin, 16. yüzyıldan itibaren halk arasında yayılmaya başlaması üzerine devlet, yasaklar çıkararak tüfekleri toplatmış ancak tüm yasaklara rağmen silahlar özel üretim ve kaçakçılık yoluyla yurtdışından sağlanarak halk arasında hızla yayılmıştır. Osmanlı ordusunun silah ihtiyacını, Fatih Sultan Mehmed döneminden, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar Cebeci Ocakları sağlamıştır²⁶.

Tüfekler; fitilli, çakmaklı, kapsüllü ve iğneli olmak üzere bir gelişim çizgisi takip etmektedir. İlk üç mekanizmada tüfek, namlunun ağzından doldurulmakta ve tek bir atış

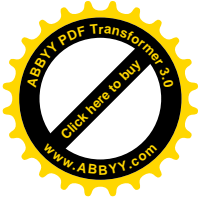
---

²³ Tekeli ve diğ., s.105-106.

²⁴ F. Çağman - Z. Tanındı, *Topkapı Sarayı İslam Minyatürleri*, Ankara 1993, s.61.

²⁵ T. Çoruhlu, *Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları*, Ankara 1993, s.1.

²⁶ Çoruhlu, s.5-8.

Osmanlı Minyatürlerinde Silahlar

yapabilmekteydi. 19. yüzyılda iğneli mekanizmayla birlikte geriden dolan ve seri atış yapabilen tüfekler geliştirilmiştir²⁷.

Sultan Süleyman'ı avda gösteren ve *Hünernâme*'nin 1588 tarihli ikinci cildinde yer alan minyatürde, ellerinde tüfekler olmak üzere avlanan iki asker dikkati çekmektedir (Res. 11). Sayfanın alt bölümüne yerleştirilmiş olan iki askerden biri, tüfeğini av hayvanlarına doğrularak nişan alırken, diğeri dipçliğini yere dayadığı tüfeğinin namlusuna, sol elinde tuttuğu barutluktan barut doldurmaktadır. Ateş etmeğe hazırlanmış olan askerin belinde, boynuz biçimli bir barutluğun asılı olduğu görülür. Küçük ayrıntılar olmalarına rağmen barutlukların da resimde gösterilmiş olmaları dikkat çekicidir.

Çeşitli maden, kemik, ahşap, boynuz, deri, kumaş ve fildişinden yapılan ve barut taşımak için kullanılan barutlukların üzerlerinde her türlü süsleme tekniği uygulanmıştır (Res. 12). Erken örneklerde barutluk olarak doğal boynuz ve kurutulmuş su kabağı kullanılmış, küçük barutluklar bel kemerine bir zincir ya da kordonla tutturulmuştur. Osmanlı ordusunda tüfek, yeniçerilerin "tüfeng-endaz" denilen piyade sınıfı tarafından taşınmıştır²⁸. Sultan I. Murad Dönemi'nde (1360-1389) top kullanıldığını belirten kaynaklar bulunmakla birlikte, Osmanlılar'da tüfeğin 15. yüzyılda yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Bu minyatür, tüfeğin yaygın olarak kullanıldığı 16. yüzyılın sonlarına doğru meydana getirilmiştir. Yazmanın hazırlandığı döneme ait unsurların, daha önceki dönemleri anlatan minyatürlerde de kullanılması, sıklıkla rastlanan bir özelliktir.

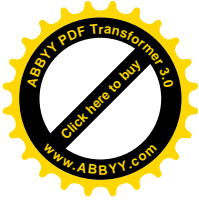
18. yüzyıl minyatür sanatına yeni bir soluk getiren ünlü nakkaş Levnî'nin, *Surnâme-i Vehbi* adlı eserinde dönemin silahlarının da betimlendiği çok sayıda minyatür yer almaktadır. Şair Seyyid Hüseyin Vehbi tarafından kaleme alınan eserin konusu III. Ahmed'in şehzadelerinin 1720 yılında yapılan sünnet düğünleridir²⁹. Bu eserde yer alan minyatürlerden birinde (Res. 13) sadrazam ve padişahın izlediği törene katılan ve hünerlerini sergileyerek geçen mumcular ve berberler betimlenmiştir³⁰. Alaya eşlik eden muhafızların tüfekleri dikkati çekmektedir. Tüfeklerin dipçiklerinde görülen açık renkli bölümlerle, bunların üst tarafına sıralanmış olan küçük motiflerin oluşturduğu düzenleme, genel hatlarıyla dönemin tüfeklerinde yaygın olarak kullanılmıştır. 16-17. yüzyıllara tarihlenen Osmanlı tüfeklerine bakıldığında, genellikle köşeli formda olan bu tüfeklerin dipçiklerinde kemik, sedef, bağa ve yarı değerli taşlardan kakma süslemelerin yer aldığı görülür. Osmanlı tüfeklerinin üzerlerinde usta ve sahip adları, kontrol damgaları, silahın seri numarası ve fabrika adına ilişkin bilgiler veren çeşitli kitabeler bulunmaktadır. Kontrol damgaları devletin resmi mührü olup

²⁷ Çoruhlu, s.3.

²⁸ Çoruhlu, s.28.

²⁹ İrepoğlu, s.111.

³⁰ İrepoğlu, s.145.

Semra Arka

kullanılması yasaktı. Osmanlı tüfeklerinin ahşaptan yapılan dipçik ve kundak bölümleri üzerinde; yıldız, hilal, palmet dizileri, çintemani, saltanat armaları, kıvrık dallar, baklava ve salbekli şemse motifleri en sık kullanılan motifler olmuştur³¹.

Kaynaklara göre Osmanlılarda ilk kez 1369'da İstanbul muhasarası sırasında kullanıldığı bilinen topun da diğer silahlar gibi minyatürlerde yer aldığı görülür. Daha sonra I. Murad'ın Kosova Savaşı (1389) için top döktürdüğü ve Haydar adında bir top teknisyeninin bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. I. Murad, Yıldırım Bayezid ve II. Murad Dönemleri'nde seyyar dökümhaneler kurulduğu ve kalelerin karşısında top döküldüğü bilinmektedir. Fatih'in İstanbul'da yaptırmış olduğu Tophane, daha sonraki dönemlerde genişletilmiş, Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde Türk topçuluğu zirveye ulaşmış ve bu dönemde yapılan tüm seferlerde top gücünden yararlanılmıştır³². Peçevî İbrahim Efendi'nin *Peçevî Tarihi*'nde Mohaç Seferi anlatılırken, Sadrazam İbrahim Paşa'nın emrine, iki bin tüfeng-endaz yeniçeri ve yüz elli kale döven topun verildiği belirtilmektedir³³. Arifi'nin 1558 tarihli *Süleymannâme*'sinde yer alan ve Mohaç Savaşı'nı betimleyen minyatürde görülen top ve tüfekler, bu sözleri doğrular niteliktedir (Res. 14). Esirlerin, Mehmed Paşa'nın otağına getirilmesini betimleyen ve Nakşî tarafından yapılan 1618-22 tarihli bir minyatürde de, geleneksel Türk minyatür sanatının tasvir anlayışına uygun olarak ele alınmış olan toplar görülmektedir (Res. 15).

Minyatür sanatı, yalnızca tasvir üslubu bakımından değil, kültür tarihi bakımından da büyük önem taşımaktadır. Geçmişten günümüze ulaşan minyatürler incelendiğinde, o dönemde kullanılan eşyalar, yaşam biçimleri ve geçerli alışkanlıklar hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bu yönüyle incelendiğinde Osmanlı silahlarının minyatür sanatına gerçekçi bir biçimde yansıdığı görülür. Minyatürlerde yer alan silahlar, form ve süsleme bakımından aynı dönemden günümüze ulaşan ve müzelerde korunan asıllarıyla büyük ölçüde tutarlılık göstermektedir. Bu yönüyle minyatürler, birer sanat eseri olmalarının dışında tarihi belge olarak da önemlidir. Silahlarda yer alan süslemeler, onların kullanıldıkları dönemde işlevleri dışında estetik açıdan da önem taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Minyatür eserler, sanatçının gözlem gücünü yansıtmakla birlikte, dönemin süsleme üslubunu ve beğenisini de seyirciye sunar. Gerek minyatürlerde, gerekse günümüze ulaşan silahların üzerlerinde görülen süslemeler, farklı türde eserler üzerinde de kullanılmıştır. Uygulama alanlarındaki farklılığın, süsleme programını önemli ölçüde değiştirmedeği görülür. Bu süslemeler, form açısından diğer sanat dallarına paralel bir gelişim göstermekte, bir tüfek üzerinde karşılaşılan desene, bir taş eserde, çini ve keramikte ya da bir dokuma üzerinde rastlanabilmektedir.

---

³¹ Çoruhlu, s.11, 13.

³² Çoruhlu, s.4-6.

³³ Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, hazırlayan: B. Sıtkı Baykal, C.I, Ankara 1981, s.66.

* 2 ve 12 numaralı resimler, Sadık Tekeli'nin *Askeri Müze Koleksiyonları* adlı eserinden alınmıştır.